

ÚVOD DO KONSTRUKČNÍCH ÚLOH

http://kdm.karlin.mff.cuni.cz/diplomky/stepan_kurka_dp/osy.php

Konstrukční úloha je příklad, jehož řešením je geometrický útvar se zadanými vlastnostmi sestrojený pomocí pravítka, kružítka a případně i úhломěru. Při řešení těchto úloh se využívá jak **množin bodů dané vlastnosti** a množinových operací, tak geometrických vět. Obecně dělíme konstrukční úlohy na **polohové**, kde je alespoň jeden z prvků útvaru zadán svou polohou, a **nepolohové**, u kterých lze daný útvar sestrojit kdekoliv. Nepolohové úlohy se převádějí na polohové vhodným umístěním určujících prvků.

Příkladem nepolohové úlohy je sestrojit trojúhelník ABC o daných délkách stran a , b , c . Ekvivalentní polohová úloha je například najít třetí vrchol trojúhelníku, je-li dána strana AB. Zmíněnou nepolohovou úlohu na polohovou změníme, když v rovině pevně umístíme jednu ze stran trojúhelníku.

Správnými kroky řešení konstrukční úlohy jsou **rozběr**, **popis konstrukce**, **konstrukce** samotná a **závěr**, jehož součástí je u úloh s parametry **diskuze**. Rozborem se myslí nástin řešení, popis konstrukce je potom konkrétní zápis kroků, podle kterých se bude konstrukce provádět. Závěr a diskuze, popřípadě zkouška, nakonec ověří správnost konstrukce a v závislosti na zadání prověří počet řešení, přičemž uvažujeme všechna řešení v rovině.

Některé kroky při řešení konstrukčních úloh považujeme za základní a není nutné je tedy rozepisovat, např. vztyčení kolmice procházející daným bodem k dané přímce, sestrojení rovnoběžky procházející daným bodem k dané přímce nebo osy daného úhlu.

V každé geometrické konstrukční úloze jde o sestrojení geometrického útvaru daných vlastností. Nejčastěji se jedná o sestrojení aspoň jednoho útvaru nebo všech útvarů s požadovanými vlastnostmi.

Nejužívanější metodou řešení planimetrických konstrukčních úloh je **metoda množin všech bodů dané vlastnosti**. Kromě této metody se užívá **metoda algebraická** (konstrukci řešíme na základě výpočtu) a **metoda geometrických zobrazení**. Tyto metody se často různým způsobem kombinují.

MNOŽINY BODŮ DANÉ VLASTNOSTI

Jedním z postupů při řešení konstrukčních úloh je využití **množin bodů dané vlastnosti**. Jedná se o množiny bodů v rovině, v nichž jsou všechny body, které mají danou vlastnost, a žádné jiné. Symbolicky zapisujeme $M = \{X \in \rho; \varphi(X)\}$, kde φ je výrok týkající se bodu X ve vztahu k jiným objektům roviny ρ .

Množina M všech bodů roviny ρ s danou vlastností, je množina, pro kterou platí:

- Každý bod s danou vlastností patří do množiny M .
- Každý bod množiny M má danou vlastnost.

Podmínky je možné za pomoci obměny nahradit ekvivalentními výroky:

- Každý bod, který má danou vlastnost, patří do množiny M .
- Každý bod, který nemá danou vlastnost, nepatří do množiny M .

Při vyšetřování konkrétní množiny bodů dané vlastnosti v rovině je nutné potvrdit obě tyto podmínky.

Příklady:

Příkladem množiny bodů dané vlastnosti může být kružnice zadaná středem S a kladným reálným číslem (poloměrem) r , což je množina všech bodů, které mají od středu stejnou danou vzdálenost. Symbolicky v rovině ρ lze zapsat $M = \{X \in \rho; |XS| = r\}$.

Každý bod X , který je od středu vzdálen r , leží na této kružnici. Oproti tomu, každý bod kružnice je od středu vzdálen r . Je tedy potvrzeno, jak tato množina vypadá. Druhým tvarem podmínek se kružnice vyjádří takto: Každý bod, jehož vzdálenost od středu je rovna r , náleží kružnici. Naopak každý bod, jehož vzdálenost od středu je různá od r , na kružnici neleží.

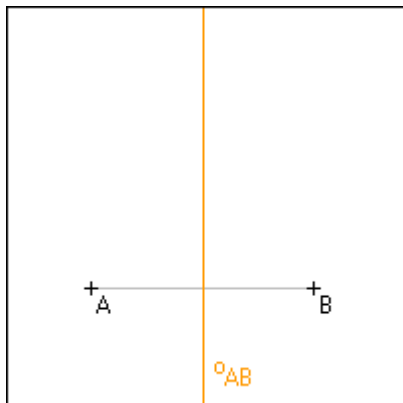
OSA ÚSEČKY

Osa úsečky AB je množina bodů X v rovině, které mají od bodu A a od bodu B stejnou vzdálenost. Při rýsování se vychází z faktu, že střed úsečky AB do této množiny patří. Další body X této množiny jsou vrcholy rovnoramenných trojúhelníků ABX , které jsou osově souměrné podle osy základny, proto je množina kolmicí na úsečce AB .

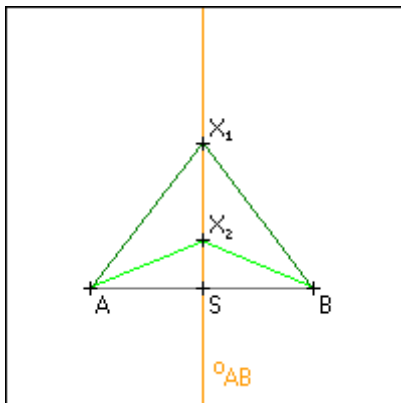
Současně můžeme k ose úsečky přistupovat jako k množině všech středů X kružnic v rovině, které body A a B procházejí. Protože je potom $|AX|$ rovno $|BX|$, je tato vzdálenost současně poloměrem příslušné kružnice se středem X .

Osa úsečky AB je množina M bodů X roviny p takových, že

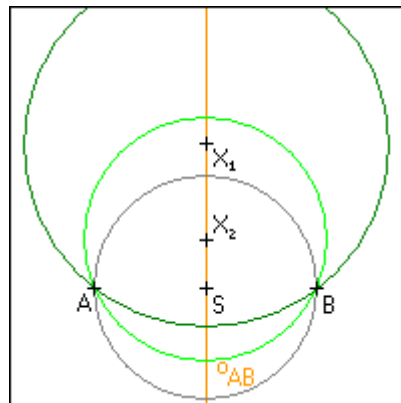
- vzdálenosti $|AX|$ a $|BX|$ se rovnají,
 $M = \{X \in p; |AX| = |BX|\};$
- X je středem kružnice, na níž leží body A a B .

Osa úsečky AB .

Body S, X_1, X_2 se stejnou vzdáleností od bodů A, B .

Středů S, X_1, X_2 kružnic, na nichž leží A i B .

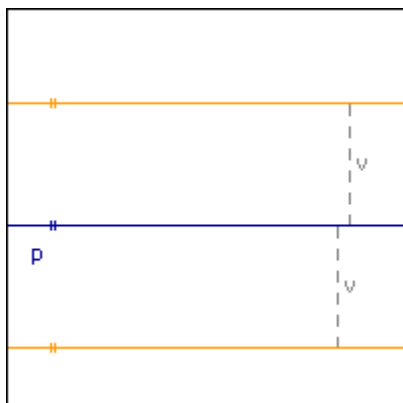
EKVIDISTANTA PŘÍMKY

Množina všech bodů v rovině, které mají od dané přímky p stejnou vzdálenost, se nazývá **ekvidistanta přímky** p . Jedná se o sjednocení dvou přímek, jež jsou s přímkou p rovnoběžné. Pro narysování stačí pro každou z dvou přímek narysovat jeden konkrétní bod, který na ní leží, a jím vést rovnoběžku. Vzdálenost bodu od přímky jsme si definovali už u kružnice vepsané.

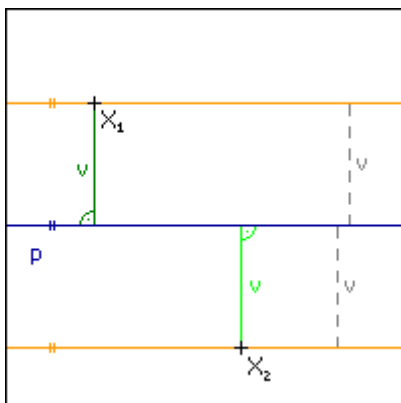
Jinou možností, jak ekvidistantu o vzdálenosti v definovat, je množina středů všech kružnic o poloměru v , které se přímkou p dotýkají (přímka p je jejich tečnou).

Ekvidistanta přímky p je pro konkrétní kladné číslo $v, v > 0$, množina M všech bodů X v rovině p takových, že

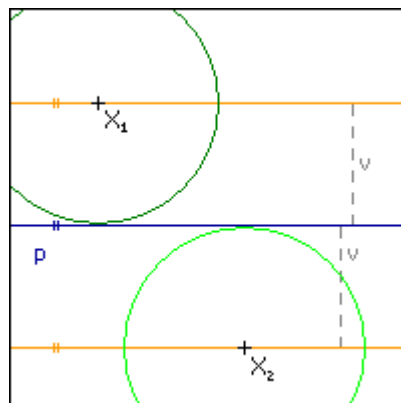
- vzdálenost bodu X od přímky p je rovna v ,
 $M = \{X \in p; d(X, p) = v\},$
- X je středem kružnice o poloměru v , pro niž je přímka p tečnou.

Ekvidistanta přímky p .

Body X_1, X_2 se vzdáleností v od přímky p .

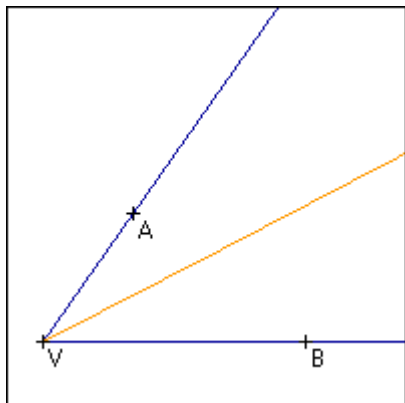
Středů X_1, X_2 kružnic o poloměru v , pro něž je p tečnou.

OSA ÚHLU

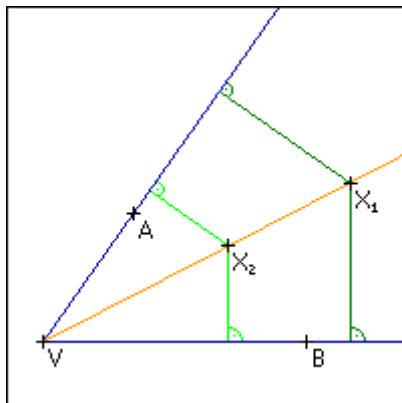
Osu úhlu zavedeme jako polopřímku, která úhel rozděljuje na dva úhly stejné velikosti. Zde jen připomeneme, že pro definice pomocí vzdáleností je nutné, aby byl daný úhel konvexní. To nebylo důležité u trojúhelníků, neboť vnitřní úhly trojúhelníku jsou konvexní vždy.

Osa konvexního úhlu AVB je množina M všech bodů X v rovině p takových, že

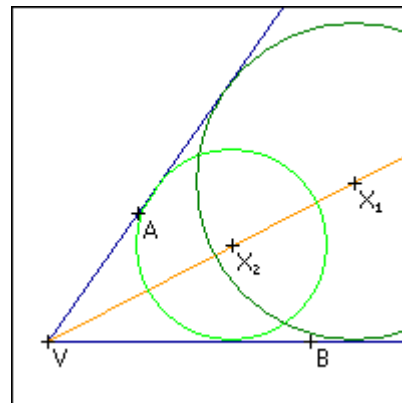
- X je od polopřímek $\rightarrow VA$ a $\rightarrow VB$ stejně vzdálen,
- $M = \{X \in \angle AVB; d(X, \rightarrow VA) = d(X, \rightarrow VB)\},$
- X je buď bodem V , nebo středem kružnice, pro niž jsou polopřímky $\rightarrow VA$ a $\rightarrow VB$ tečnami.

Osa úhlu BVA .

Body X_1, X_2 se stejnou vzdáleností od polopřímek $\rightarrow VA$ a $\rightarrow VB$.

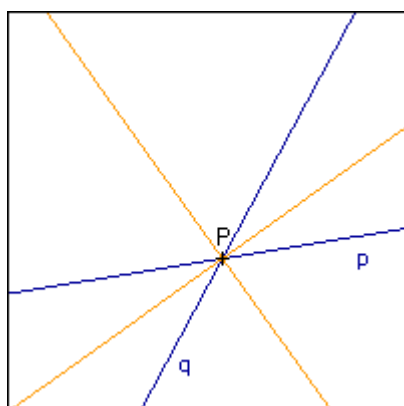

Středů X_1, X_2 kružnic, pro něž jsou $\rightarrow VA$ a $\rightarrow VB$ tečnami.

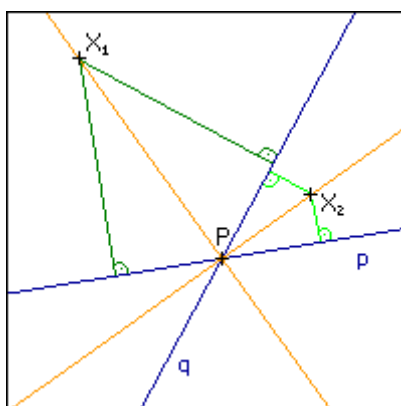
Množinu lze zobecnit na případ úhlu vymezeného dvěma různoběžnými přímkami p, q (tedy ne pouze polopřímkami), které se protínají v bodě P . Body, které budou od obou přímek vzdáleny stejně, budou tvořit množinu složenou ze dvou na sebe kolmých přímek. Z hlediska předchozího zavedení pojmu vymezují přímky p, q čtyři konvexní úhly, jejichž osy po sjednocení tvoří hledanou množinu.

Osa úhlů vymezených různoběžnými přímkami p, q s průsečíkem P je množina M bodů X v rovině p takových, že

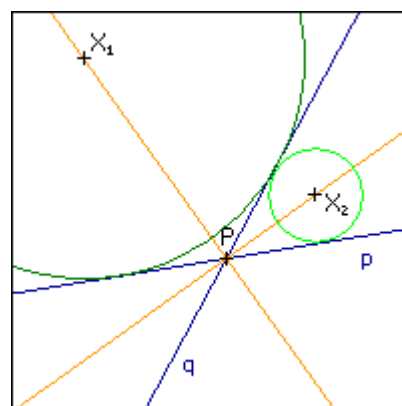
- X je od přímek p a q stejně vzdálen,
- $M = \{X \in p; d(X, p) = d(X, q)\},$
- X je buď bodem P , nebo je středem kružnice, pro niž jsou přímky p a q tečnami.

Osy úhlů vymezených přímkami p, q .

Body X_1, X_2 se stejnou vzdáleností od přímek p a q .

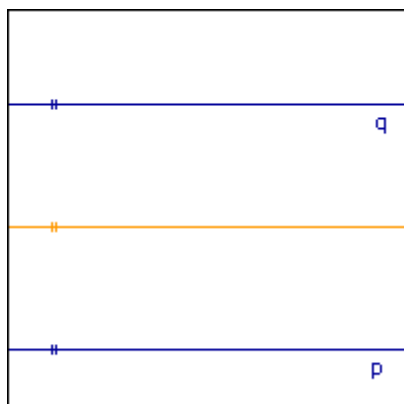
Středů X_1, X_2 kružnic, pro něž jsou p a q tečny.

OSA PÁSU

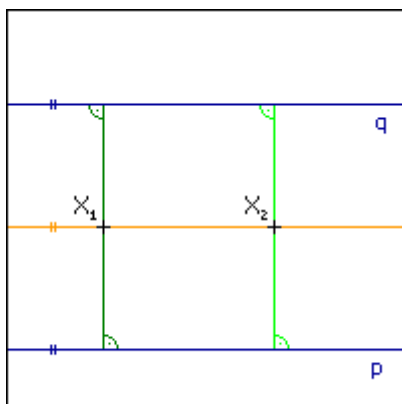
Pro rovnoběžné přímky existuje množina bodů, které jsou od nich stejně vzdáleny. Takovou množinou je přímka, takzvaná osa pásu, která je s oběma rovnoběžná a leží "mezi nimi".

Osa pásu rovnoběžných přímek p, q je množina M bodů X v rovině p takových, že

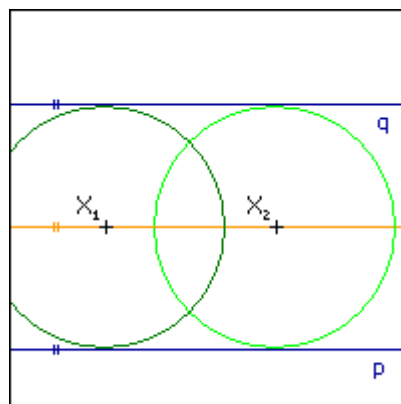
- X je od přímek p a q stejně vzdálen,
- $M = \{X \in p; d(X, p) = d(X, q)\},$
- X je středem kružnice, pro niž jsou přímky p a q tečnami.

Osa pásu rovnoběžek p, q .

Body X_1, X_2 se stejnou vzdáleností od rovnoběžek p, q .

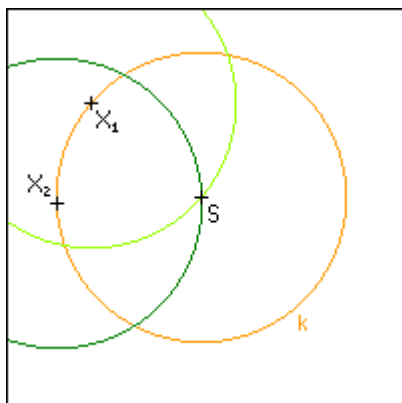
Středů X_1, X_2 kružnic, pro něž jsou p a q tečny.

KRUŽNICE

Kružnice je, jak už bylo řečeno, množina všech bodů v rovině, které mají od daného bodu S (středu) stejnou vzdálenost r (poloměr). Můžeme na ni ale nahlížet i jako na množinu všech středů kružnic téhož poloměru, které bodem S procházejí.

Kružnice $k(S, r)$, $r > 0$, je množina všech bodů X v rovině takových, že

- vzdálenost bodů X a S je rovna r ,
- $k = \{X \in p; |XS| = r\},$
- X je středem kružnice o poloměru r , na níž leží bod S .

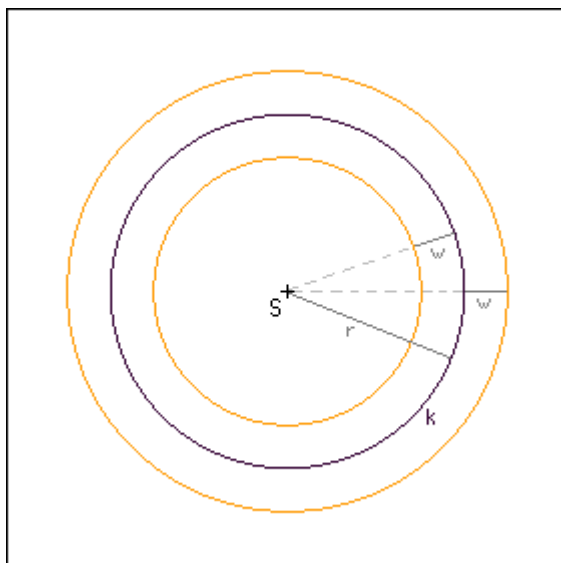

X_1, X_2 jako středy kružnic o poloměru r , které procházejí bodem S .

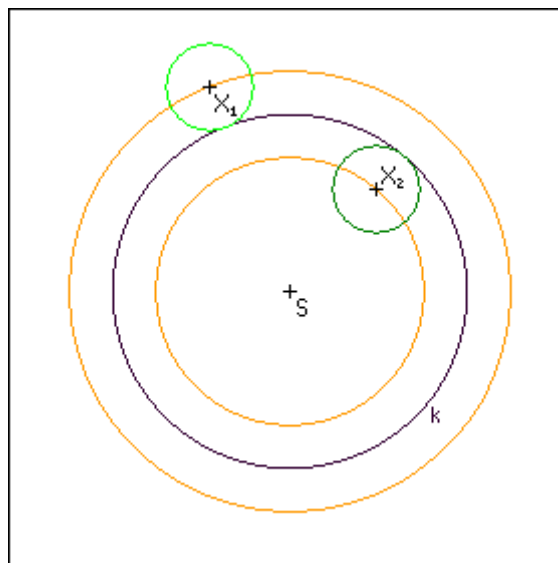
EKVIDISTANTA KRUŽNICE

Vzdálenost bodu od kružnice se v středoškolské geometrii nezavádí, proto ekvidistantu kružnice zavedeme jinak než u přímky. Pro kružnici k se středem S o poloměru r , $r > 0$, je ekvidistanta o vzdálenosti w , $w > 0$, množinou středů všech kružnic o poloměru w , které se kružnice k dotýkají (tj. mají s ní právě jeden společný bod).

Pro $w \neq r$ se jedná o dvě soustředné kružnice se středem v bodě S s poloměry $w + r$ a $|w - r|$, v případě, kdy $w = r$ je ekvidistantou jedna kružnice se středem v bodě S a poloměrem $2r$.

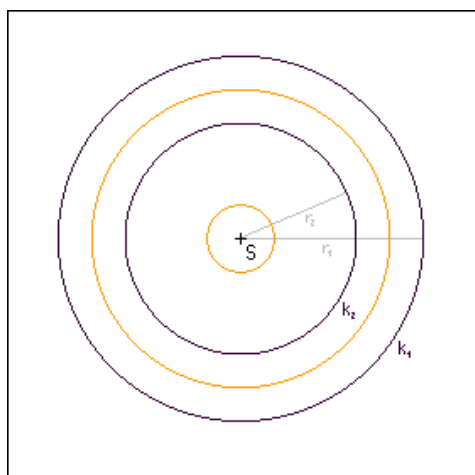
Ekvidistanta o vzdálenosti w kružnice o poloměru r .

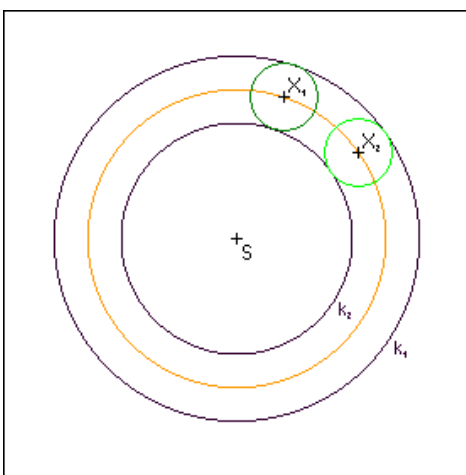
X_1, X_2 jako středy kružnic o poloměru w , které se dotýkají kružnice k .

MNOŽINA STŘEDŮ KRUŽNIC DOTYKU

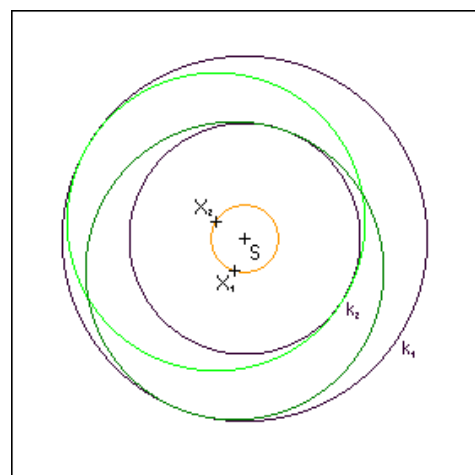
Pro dvě soustředné kružnice k_1 o poloměru r_1 a k_2 o poloměru r_2 , kde $r_1 > r_2$, existuje množina středů kružnic, které se obou dotýkají. Tato množina vznikne sjednocením dvou soustředných kružnic se stejným středem jako kružnice původní. Ta s větším poloměrem má poloměr $\frac{1}{2}(r_1 + r_2)$ a odpovídající dotykové kružnice mají poloměr $\frac{1}{2}(r_1 - r_2)$. Druhá má poloměr $\frac{1}{2}(r_1 - r_2)$ a její dotykové kružnice mají poloměr $\frac{1}{2}(r_1 + r_2)$.

Množina středů kružnic dotyku.

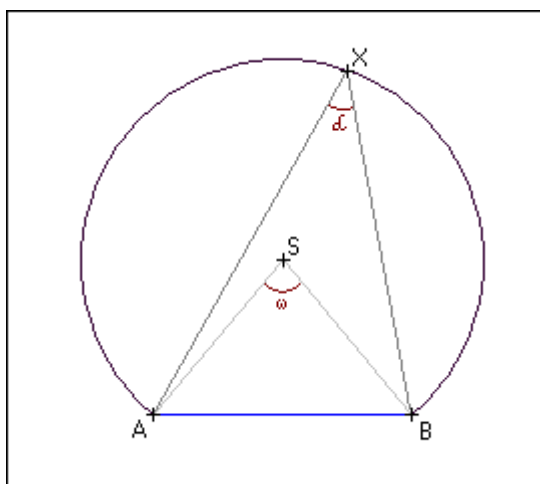
Kružnice o poloměru $\frac{1}{2}(r_1 + r_2)$, na níž leží středy kružnic o poloměru $\frac{1}{2}(r_1 - r_2)$.

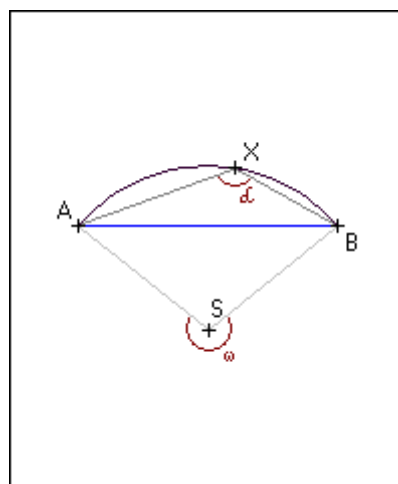
Kružnice o poloměru $\frac{1}{2}(r_1 - r_2)$, na níž leží středy kružnic o poloměru $\frac{1}{2}(r_1 + r_2)$.

OBLOUKY

Mějme otevřený kružnicový oblouk se středem S , poloměrem r a krajními body A, B . Úhel ASB se nazývá **středový úhel**, označme jej jako ω . V tomto případě budeme dbát na pořadí zmíněných bodů, úhel ω tedy může být i nekonvexní. Libovolně si na oblouku zvolíme bod X . Úhel AXB , takzvaný **obvodový úhel**, označme jako α .

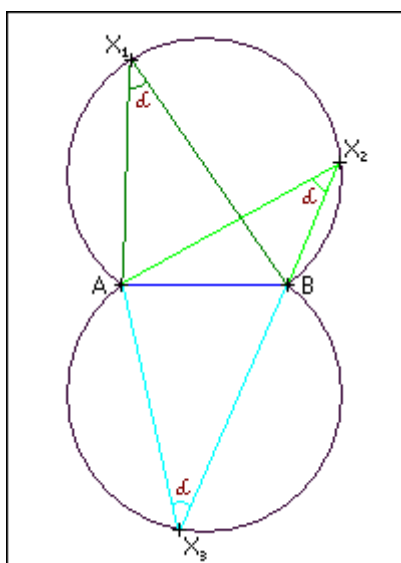

Středový a obvodový úhel,
 ω konvexní.

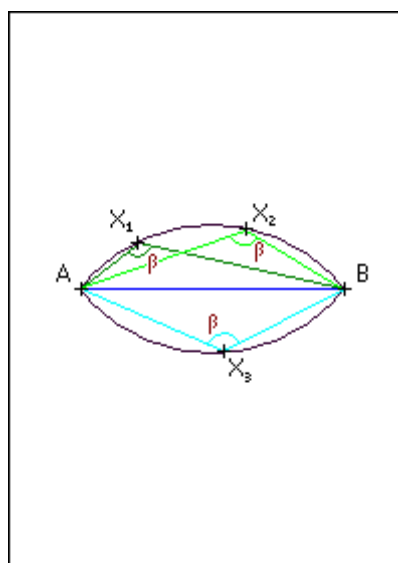

Středový a obvodový úhel,
 ω nekonvexní.

Na daný oblouk lze nahlížet i jako na množinu bodů jisté vlastnosti. Velikost obvodového úhlu α je stejná pro každý zvolený bod X na oblouku, tedy $|\sphericalangle AXB| = \alpha$. Množina všech bodů X , které mají tuto vlastnost, je tvořena sjednocením dvou otevřených oblouků vymezených body A, B . Tyto oblouky mají stejný poloměr a jsou osově souměrné podle přímky AB .

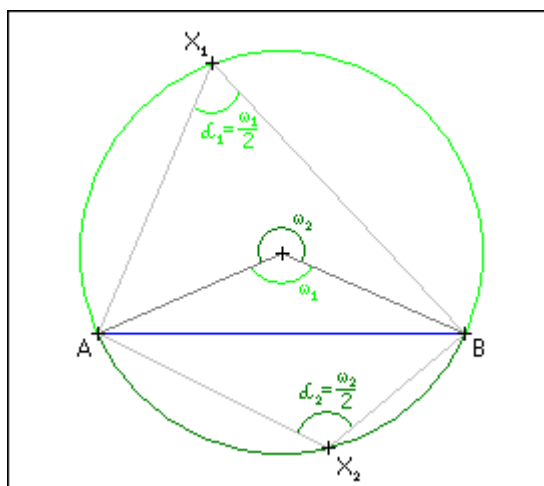

Množina bodů X ,
pro které platí
 $|\sphericalangle AXB| = \alpha$.

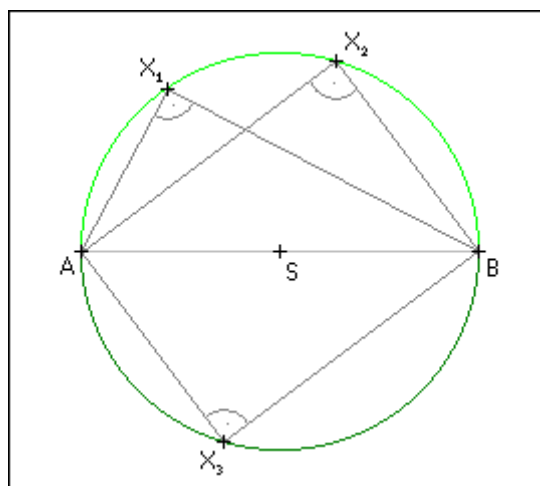

Množina bodů X ,
pro které platí
 $|\sphericalangle AXB| = \beta$.

Velikost obvodového úhlu je polovina velikosti úhlu středového, tedy $\alpha = \omega/2$. Protože body A, B dělí původní kružnici na dva oblouky, menší a větší, je důležité si uvědomit, který z nich odpovídá kterému úhlu. Jestliže je středový úhel ω konvexní, příslušný oblouk bude oblouk větší a jemu odpovídající obvodový úhel α bude ostrý. Naopak, pokud je středový úhel nekonvexní, tupé obvodové úhly budou mít vrcholy na oblouku menším. Pro případ, kdy je středový úhel přímý a tedy obloukový úhel pravý, jsou oba oblouky půlkružnicemi. Množina bodů X , pro které je úhel AXB pravý, má až na body A, B tvar kružnice a nazývá se **Thaletova kružnice**.

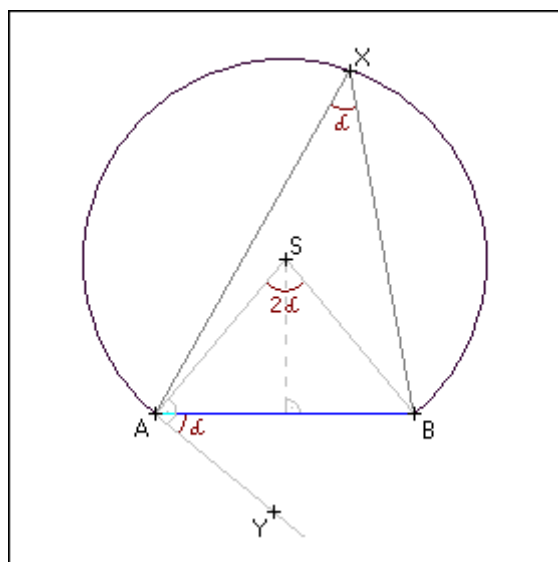

Vztah středového a obvodového úhlu a oblouku.

Thaletova kružnice nad úsečkou AB.

Při konstrukci oblouku nad úsečkou AB se používá **úhel úsekový**, jenž má velikost stejnou, jako budoucí příslušný úhel obvodový α . K úsečce AB narýsujeme polopřímku AY, která s ní bude svírat úsekový úhel α . K ní bodem A vztyčíme kolmici, jejímž průnikem s osou úsečky AB bude střed hledaného oblouku. Konstrukce Thaletovy kružnice a oblouku pro obecný obvodový úhel je podrobně rozvedena včetně appletu mezi příklady na kružnici.

Konstrukce oblouku nad úsečkou AB s použitím úsekového úhlu BAY.

Sjednocení dvou oblouků vymezených body A, B o stejném poloměru odpovídajících úhlu α je množina M všech bodů X v rovině p takových, že

→ úsečka AB je z bodu X viditelná pod úhlem α ,

$$M = \{X \in p; |\sphericalangle AXB| = \alpha\}$$